

УДК 378.147

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

І.В.Хом'юк, М.Б.Ковальчук, Я.В.Хом'юк

***Анотація.** У статті здійснено теоретичний аналіз концептуальних позицій закордонних та вітчизняних науковців з проблеми формування професійної мобільності майбутніх інженерів.*

***Ключові слова:** мобільність, професійна мобільність, вчитель-європеєць, кваліфікація, горизонтальна та вертикальна мобільність.*

***Аннотация.** В статье произведён теоретический анализ концептуальных позиций зарубежных и отечественных ученых по проблеме формирования профессиональной мобильности будущих инженеров.*

***Ключевые слова:** мобильность, профессиональная мобильность, учитель-европеец, квалификация, горизонтальная и вертикальная мобильность.*

***Summary.** The theoretical analysis of conceptual positions of foreign and domestic scientists on the problem of forming of professional mobility of future engineers is resulted in the article.*

***Key words:** mobility, professional mobility, teacher-European, qualification, horizontal and vertical mobility.*

Постановка проблеми. Динамізм сучасних суспільних перетворень викликає потребу у фахівцях, які вміють аналізувати мінливі соціально-економічні тенденції, приймати й реалізувати нестандартні рішення в умовах ринкової конкуренції, скасовувати стереотипізацію з виробничою й особистісною сфер взаємодії. Держава повинна забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, опанування та впровадження наукоємних і інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці, як визначено в Концепції професійної освіти України та Національній Доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті. У цих умовах найважливішим завданням професійної освіти стає формування професійно мобільного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що існують різні погляди на визначення поняття “професійної мобільності” (ПМ). В одних випадках (ПМ) визначається як зміна групою чи індивідом позиції, місця, яке він обіймає у професійній структурі, переходу людей з одних професійних груп і прошарків до інших (В.Воронкова); в інших – ми знаходимо визначення ПМ як своєрідної форми адаптації особистості до нових технологічних і економічних умов функціонування (Т.Заславська) або як інтегровану якість особистості (С.А.Іванченко). Деякі джерела визначають ПМ як готовність і здатність особи достатньо швидко й успішно оволодівати новими технологіями, які забезпечують ефективність нової професійної діяльності (І.В.Шпекторенко). Зустрічається і визначення ПМ як внутрішньої свободи, самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні й саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності (Л.І.Рибникова). Також з психологічної точки зору ПМ трактують як рівень психологічної готовності робітника до діяльності в умовах конкуренції та нестабільності на ринку праці (Ф.Н.Гайсин, Ф.Н.Хаїзов). Аналіз цих матеріалів показав недостатню розробку питання формування професійної мобільності майбутнього інженера.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу концептуальних позицій закордонних науковців з проблеми формування професійної мобільності майбутніх інженерів.

Виклад основного матеріалу. Дана стаття є продовженням роботи «Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів» [1].

Оскільки існує ряд суперечностей у визначенні професійної мобільності, виходячи з досить складної природи цього утворення, розглянемо найбільш цікаві (з позиції наукової проблеми формування професійної мобільності) результати спеціальних досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Так, В.Воронкова, визначає ПМ як зміну групою чи індивідом позиції, місця, яке він обіймає у професійній структурі, переходу людей з одних професійних груп і прошарків до інших [2, с.97]. Дослідницею доведено, що існує два види професійної мобільності: по-перше, вертикальна професійна мобільність (рух з низу до верху у професійно-кваліфікаційній структурі), по-друге – горизонтальна (соціальні переміщення без якісної зміни професії і кваліфікації). Нам імпонує думка автора, що професійно-кваліфікаційна мобільність кадрів – це процес переміщення працівників між професійними і кваліфікаційними групами в результаті набуття виробничого досвіду, практичних знань і навичок [2, с.100].

Т.Заславська, на відміну від В.Воронкової, вважає, що професійна мобільність є однією із форм трудової мобільності, і є не стільки економічним чи соціальним, скільки міждисциплінарним поняттям [3, с.3]. На її думку, професійна мобільність виражається в професійному, кваліфікаційному, соціальному, галузевому, територіальному та інших переміщеннях індивідів, є своєрідною формою їхньої адаптації до нових технологічних і економічних умов функціонування. На відміну від попередньої точки зору науковця, Т.І.Заславська вказує на тісний зв'язок професійної мобільності з адаптаційним фактором виробництва.

Професійна мобільність розглядається нею як зміна трудової позиції або ролі фахівця, обумовлена зміною місця роботи або професії. У процесі свого наукового дослідження Т.І.Заславська [4, с.185] доходить висновку, що у понятті «професійна мобільність» доцільно розрізнити два аспекти: 1) об'єктивний та 2) суб'єктивний.

Перший, на її думку, базується на науково-технічних та соціально-економічних передумовах, включаючи сам процес зміни професії. Серед чинників, які стимулюють професійну мобільність, дослідниця виділяє фактори розвитку ринкових відносин, які забезпечують досягнення якісно нового рівня мобільності та професійно-практичної підготовки конкурентоспроможного фахівця. Другий – розкриває процес зміни інтересів працівників та акт прийняття рішення щодо зміни місця роботи чи професії, що залежить від таких індивідуальних характеристик людей, як потреби, ціннісні орієнтації, моральні якості та інші визначальні мотиви.

Має місце також визначення професійної мобільності як сукупності конкретних процесів переміщення індивідів між різними професійними групами, які суттєво змінюють предмет, методи й мету діяльності, вимагають перекваліфікації (тобто набуття спеціальних знань і навичок) та опанування нової професійної культури, іноді викликають зміни у соціальному статусі, способі та стилі життя (Н.Аітова, Р.Насибулліна, С.Кугель, С.Макеєва, М.Мокляка, О.Дудіної, М.Ратникової, М.Черниша, В.Черейського, І.Козіної, Л.Карнозової, О.Злобіної, І.Демченко).

На противагу Т.Заславській, Є.А.Іванченко [5] розглядає професійну мобільність економістів у сукупності, визначаючи її як інтегровану якість особистості. З усіх дослідників, ми вважаємо, що саме Є.А.Іванченко найбільш послідовно і повно називає ті якості, що є супутниками виявлення та розвитку професійної мобільності, на прикладі економістів, які проявляються в:

здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності в сфері економіки із залученням правової сфери;

вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах;

порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної та соціальної ситуації в державі;

володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх вдосконалення та самостійного здобування;

готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці.

Отже, ми можемо узагальнити, що економісти розглядають мобільність з точки зору відтворення трудового потенціалу, зміни професійного і кваліфікаційного статусу працівників.

В контексті проблеми формування професійної мобільності майбутніх інженерів скористаємося висновками, яких дійшла у своїх дослідженнях Н.В.Коваліско [3,с.3]. Згідно з цими висновками, професійна мобільність породжує, з одного боку, певні вимоги до професійно-кваліфікованих якостей індивідів, а з іншого – максимально сприяє розвитку особистості через підвищення відповідності між структурою її індивідуальних потреб і соціально-економічною цінністю місця, яке вона посідає. Одна з цих функцій знаходить висвітлення в економічній науці, а інша – в соціології та соціальній психології. Це зумовлює, за твердженням М.П.Лукашевича і М.В.Туленкова, якісно різні підходи до досліджень мобільності: 1) як до персоніфікованого соціально-економічного процесу; 2) як до засобу соціального просування і професійного розвитку особистості. В першому випадку маємо справу з трудовою мобільністю, а в другому – з трудовою кар'єрою працівника [6, с.129].

Для більш чіткої картини у формулюванні поняття «професійна мобільність» ми спробуємо узагальнити міркування зарубіжних науковців з приводу професійної мобільності, що містяться у нечисленних наукових роботах та публікаціях.

Це поняття розглядалося деякими представниками порівняльної педагогіки, про що свідчать кількість та повнота визначень [7, 8, 9]. Аналіз наявних досліджень дозволяє дійти висновку, що у країнах Європи забезпечення професійної мобільності здійснюється за рахунок фундаменталізації освіти, що є одним з пріоритетних напрямків вдосконалення освітніх технологій. Передусім розпочалася теоретична та практична розробка принципу мобільності в освіті та діяльності вчителя-європейця. Ґрунтовну розробку проблеми мобільності вчителів в умовах формування єдиного освітнього простору в Європі здійснив французький учений-компаративіст Ф.Ваніскотт. Він обґрунтував концепцію мобільності вчителя-європейця. Її вихідним положенням є ідеал майбутнього Європейського суспільства, що «гарантує свободу і природну мобільність кожної людини в межах відкритої інтеграції» [9, с.32]. Ключова фігура в будівництві такого суспільства – вчитель-європеєць, відкритий до світу, який поважає культури різних народів, спрямований на діалог з іншими культурами, мобільний у своєму розвитку та праці. Мобільність вчителя – це здатність до змін, до прийняття нового, до системного мислення, до розуміння взаємозв'язків і взаємозалежності в суспільному розвитку. На думку вченого, мобільність можна розглядати як одну з найсуттєвіших професійних рис вчителя-європейця.

Американські експерти в галузі освіти давно вже обґрунтували висновки про те, що інженерна освіта повинна забезпечувати широку, а не вузькоспеціалізовану підготовку, і бути проблемною, а не дисциплінарно-орієнтованою. Тобто йдеться про підготовку всебічно розвинених фахівців, які вміють самоутверджуватися і розкриватися, приймати рішення у складних умовах, таких, які прагнуть вивчати питання управління, підготовлених до неперервного підвищення своєї кваліфікації, а також до поєднання особистих інтересів із суспільними. Ось чому відбір змісту навчального

матеріалу у вузах США, зокрема технічного профілю, здійснюється на основі принципів фундаменталізації, полікультурності, прогностичності [10, 11].

Аналіз особливостей підготовки бакалаврів в університетах Великої Британії свідчить про те, що головним завданням технічної освіти країни є широкопрофільна підготовка (можливість «переключатися» з однією спеціалізацією на іншу). Однією з важливих кваліфікаційних вимог при цьому є «професійна мобільність та адаптація в умовах світового інформаційного простору» [7, с.73].

Освітні системи як Франції, так і Німеччини пережили у свій час кризу, зокрема у галузі інженерної освіти, спричинену невідповідністю якості підготовки фахівців потребами виробництва і суспільства через зниження рівня загальноосвітньої і фундаментальної підготовки. Зараз навчальні програми вищих навчальних закладів Франції передбачають високий рівень загальнотеоретичної і професійної підготовки [7, с.31]. Вища технічна школа Німеччини орієнтується на підготовку фахівців широкого профілю за рахунок фундаменталізації вищої освіти загалом та професійної підготовки зокрема. Спостерігається тенденція до збільшення обсягу загальнонаукових дисциплін. Ці дисципліни складають приблизно 65% обсягу програми підготовки дипломованого інженера [7, с.26].

На думку Н.М.Бідюк, важливим моментом розвитку технічної освіти у Франції та Німеччині є прагнення до багатофункціональності, як одного з магістральних шляхів надання гнучкості системи, що передбачає підготовку в рамках одного вищого навчального закладу спеціалістів різних кваліфікаційних напрямків та функціонального призначення [7, с.33]. Як бачимо, в цьому твердженні головною ознакою розвиненої технічної освіти автор вважає її багатофункціональність, і ми не можемо з ним не погодитись.

Вивчаючи проблему розвитку та формування професійної мобільності, дослідники виділяють декілька типів ПМ, а саме:

- 1) горизонтальна мобільність – це рівнозначний перехід без зміни соціального статусу, наприклад, перехід на аналогічну посаду в межах одного або іншого підприємства;
- 2) вертикальна мобільність – це підвищення або зниження соціального статусу.

Сучасне сьогодні породжує ще один вид мобільності – нисхідну. Така мобільність характеризується втратою певного соціального або професійного статусу. Можна відмітити, що саме нисхідна мобільність є одним із засобів уникнення безробіття. З точки зору молодої людини, яка по закінченню навчального закладу перший раз шукає роботу, нисхідну мобільність можна розглядати як вибір професії, соціальний статус якої нижчий за статус професії, яку особистість планувала отримати.

Перехід економіки на ринкові відносини не міг не залишити відбиток на мобільності робітника. В.Подшивалкіна виділяє чотири групи робітників за готовністю вписатися в ринкові відносини:

- 1) активний тип – ті, хто психологічно готовий до ринку, почав змінювати свій життєвий уклад, вже «вписався» в ринкові відносини;
- 2) потенційний тип – психологічно до ринку готові, але поки що не почали будувати життя за ринковими законами;
- 3) вимушений тип – ті, хто внутрішньо до ринку не готовий, але змушений змінювати життєвий уклад, щоб якось вижити в нових умовах;
- 4) «консерватори» – ті, хто не готовий до ринку психологічно й нічого не робить, щоб змінити щось у своєму житті [12, с.110].

Під міжпрофесійною мобільністю фахівців у сфері праці розуміють зміну працівником професійної орієнтації, що припускає перенавчання, освоєння нової професії, одержання додаткової освіти, суміщення декількох професій та спеціальностей. Зміна професійних пріоритетів робочої сили зазвичай інтенсивніша серед працівників, зайнятих на низько престижних і некваліфікованих посадах. Мобільність щодо професійних і кваліфікаційних груп може відбуватися шляхом навчання як з відривом, так і без відриву від виробництва.

Серед проведеного порівняльного аналізу наукових концепцій щодо професійної мобільності найбільш близькою нам є наукова позиція Б.М.Ігошева. Він визначає професійну мобільність як складну інтегративну якість особистості, що проявляється на двох рівнях: як конкретна форма чи вид діяльності, що дає змогу характеризувати людину як професійно мобільну («зовнішня» мобільність) і як сукупність певних особистісних властивостей людини («внутрішня» мобільність) [13].

Висновки. Отже, підсумовуючи наведені погляди на поняття «професійної мобільності», ми сформулювали узагальнені висновки:

- 1) професійна мобільність є необхідною складовою підготовки кваліфікованого робітника;
- 2) професійна мобільність:
- передбачає високий рівень узагальнених професійних знань;

- готовність до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в галузі своєї професії;

- можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні основних структурних компонентів професійної мобільності.

Література

1. Хом'юк І.В. Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів / І. В. Хом'юк, З. В. Бондаренко, Я. В. Хом'юк// Наук. Записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім.М. Коцюбинського. –2011. Вип. № 33. – С.359-364.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології/ І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Коваліско Н.В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці: Дис. Канд..соціол.наук: 22.00.07. / Наталя Василівна Коваліско. – Львів, 1999.-184с.
4. Заславская Т.И. Социология экономической жизни: Очерки теории / Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос.ун-та, 1991. – 442 с.
5. Іванченко Є.А. Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчальний посібник. / Є. А. Іванченко. – Одеса: СМІЛ, 2004. – 120 с.
6. Кугель С.А. Профессиональная мобильность в науке / С. А. Кугель. – М., 1983. –544 с.
7. Бідюк Н.М. Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерів в університетах Великої Британії. Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н.М. Бідюк - К., 2001. – 179 с.
8. Лузик Е.В. Теорія і методика загальнонаукової підготовки в інженерній вищій школі. Автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.04; 13.00.02. / Ельвіра Василівна Лузік. – Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1996. – 59 с.
9. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: Спільність і розбіжності: Монографія /Л.П.Пуховська. – К.: Вища шк., 1997.– 180 с.
10. Півень Н.В. Міждисциплінарні зв'язки ділової української мови з фундаментальними дисциплінами у підготовці бакалаврів технічного профілю/Н.В.Півень // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №4. – С. 122–127.
11. Романова С.М. Гуманітаризація професійної освіти у вищих навчальних закладах технічного профілю США. Автореф: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. /С.М.Романова. – К., 1996. – 24 с.
12. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста // Под ред.В.И.Подшивалкиной. – Кишнев:ИПФ, 1997. – 248 с.
13. Игошев Б.М. Развитие профессиональной мобильности специалистов – перспективное направление деятельности педагогического университета/ Б.М. Игошев // М.: Педагогическое образование и наука. – Научно-педагогический журнал. 2008. –№6. – С.24.